

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΤΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Λαγός Δ.

Επίκουρος Καθηγητής, Τουριστικής Οικονομικής και Διοίκησης Τουριστικών Επιχειρήσεων, Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου, Μιχάλων 8, 821.00 Χίος, d.lagos@aegean.gr, 6974500555

Περίληψη

Η τουριστική δαπάνη (καταναλωτική ή επενδυτική) αποτελεί εισόδημα των νοικοκυριών, του δημοσίου και κυρίως των εμπορικών και τουριστικών επιχειρήσεων. Το εισόδημα αυτό εισέρχεται στο κύκλωμα της εθνικής ή περιφερειακής οικονομίας και προκαλεί πολλαπλασιαστικές επιδράσεις που επηρεάζουν όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της τουριστικής οικονομίας. Η εκτίμηση αυτών επιδράσεων γίνεται με τη βοήθεια των τουριστικών πολλαπλασιαστών.

Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει αξιολογες προσπάθειες να προσαρμοστεί το εννοιολογικό περιεχόμενο των τουριστικών πολλαπλασιαστών και να χρησιμοποιηθούν στον περιφερειακό οικονομικό προγραμματισμό και στην πολιτική ανάπτυξης. Οι ερευνητές χρησιμοποιούν διάφορα μοντέλα τουριστικών πολλαπλασιαστών με στατιστικά δεδομένα εθνικού επιπέδου για την επίλυση περιφερειακών προβλημάτων. Όμως, τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, διότι οι τιμές των τουριστικών πολλαπλασιαστών σε περιφερειακό επίπεδο παρουσιάζουν πτωτική τάση που οφείλεται στη μεγαλύτερη ροπή για διαρροές εκτός του οικονομικού κυκλώματος της τουριστικής οικονομίας των μικρότερων περιοχών.

Η ανάλυση των τουριστικών πολλαπλασιαστών σε περιφερειακό επίπεδο ανέδειξε τις δυνατότητες που έχουν τα διάφορα μοντέλα για την εκτίμηση των επιδράσεων των τουριστικών δαπανών στην οικονομία κάθε περιφέρειας, καθώς και τα προβλήματα που υπάρχουν στην ερμηνεία τους, κυρίως, όταν γίνονται συγκρίσεις με τις τιμές των πολλαπλασιαστών που έχουν προκύψει από διαφορετικά μοντέλα και αφορούν ανόμοιες οικονομικά τουριστικές περιοχές.

Λέξεις κλειδιά: περιφερειακοί τουριστικοί πολλαπλασιαστές, τουριστική δαπάνη, τουριστικές επιπτώσεις, κατηγορίες πολλαπλασιαστών, μοντέλα τουριστικών πολλαπλασιαστών.

Εισαγωγή

Ο υπολογισμός των τουριστικών πολλαπλασιαστών γίνεται προκειμένου να εκτιμηθούν οι οικονομικές επιδράσεις των τουριστικών δαπανών στην οικονομία. Οι σχετικές επιδράσεις του τουρισμού σε μια περιοχή παράγονται, κύρια, από τη δαπάνη των τουριστών (ντόπιων και ξένων) κατά τη διάρκεια των διακοπών τους. Η τουριστική δαπάνη δεν αποτελεί, από μόνη της, το μέτρο της δημιουργίας ευημερίας στην περιοχή, δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις (τουριστικές ή μη), που λαμβάνουν ένα μεγάλο ποσοστό αυτής, δαπανούν χρήματα και εκτός περιοχής. Μόνο τα χρήματα που δαπανούνται ή επενδύονται εντός της περιοχής δημιουργούν εισόδημα, δημόσια έσοδα και απασχόληση. Για παράδειγμα, όταν ο τουρίστας δαπανά τα χρήματά του σε ένα ξενοδοχείο, τμήμα αυτού του ποσού σύντομα γίνεται εισόδημα για τους ντόπιους κατοίκους (νοικοκυριά) με τη μορφή μισθών, κερδών ή ενοικίων, το υπόλοιπο του ποσού δαπανάται για τις απαραίτητες καλύψεις αναγκών σε προμήθειες και υπηρεσίες για τη λειτουργία του ξενοδοχείου (π.χ. τρόφιμα, ηλεκτρικό ρεύμα, διαφήμιση κ.λπ.). Έτσι, το ποσό αυτό μεταβιβάζεται και γίνεται εισόδημα για τους προμηθευτές (επιχειρήσεις) αυτών των ειδών. Αν οι

προμηθευτές είναι εγκατεστημένοι μέσα στην περιοχή τότε αυτοί θα δημιουργήσουν ένα πρόσθετο εισόδημα στους ντόπιους κατοίκους. Κατά τον ίδιο τρόπο, όταν οι ντόπιοι κάτοικοι γίνονται αποδέκτες αυτού του εισοδήματος και δαπανούν τα χρήματά τους μέσα στην περιοχή, τότε δημιουργείται ένας πρόσθετος κύκλος παραγωγής εισοδήματος μέσω των αναφερομένων επιχειρήσεων. Όταν πραγματοποιούνται πληρωμές από τις επιχειρήσεις ή τους κατοίκους προς τους προμηθευτές που βρίσκονται εκτός περιοχής, δεν δημιουργείται πρόσθετο εισόδημα στην περιοχή.

Ο Keynes υποστηρίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη προσδιορίζεται από δύο ομάδες δραστηριοτήτων μέσα στο οικονομικό κύκλωμα. Την ομάδα των διαρροών (leakages) που αποτελείται από την αποταμίευση, τη φορολογία, τις επενδύσεις στο εξωτερικό και τις εισαγωγές. Την ομάδα των διεισδύσεων (injections) που αποτελείται από τις επενδύσεις, εξαγωγές και τις δημόσιες δαπάνες. Η οικονομική ανάπτυξη δημιουργείται περισσότερο με τη διαδικασία των ροών της ομάδας των διεισδύσεων παρά με την ομάδα των διαρροών. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι οι διαρροές απομακρύνουν τα χρηματικά ποσά από το εισοδηματικό κύκλωμα. Οι διαρροές αυτές δρουν αντίθετα των πολλαπλασιαστών, δηλαδή δεν προκαλούν θετικές επιδράσεις στο συναλλακτικό και παραγωγικό κύκλωμα της οικονομίας.

Μέσα στο οικονομικό κύκλωμα, η αρχική τουριστική δαπάνη δεν περιορίζεται σε μία μόνο συναλλαγή αλλά κυκλοφορεί πολλές φορές και έχει, συνεπώς, πολλές συναλλαγές. Όσο δε περισσότερο κυκλοφορεί τόσο μεγαλύτερη είναι και η επίδρασή της στα μακροοικονομικά μεγέθη της εθνικής και περιφερειακής οικονομίας. Η πολλαπλασιαστική επίδραση (multiplier effect) της τουριστικής δαπάνης δεν είναι σταθερή αλλά ποικίλλει ανάλογα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της οικονομίας κάθε χώρας.

Η έννοια του πολλαπλασιαστή αρχικά μελετήθηκε από τον Bagehot (1882), ο οποίος εξέτασε τα αρνητικά αποτελέσματα που είχαν οι συνεργαζόμενες βιομηχανίες μέσα σε μια οικονομία. Το όνομα πολλαπλασιαστής ή συγγενή παράγωγα αυτού, χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τα αποτελέσματα των επιδράσεων που είχαν οι συνεργαζόμενες βιομηχανίες σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Λεπτομέρειες σχετικά με την ιστορία του πολλαπλασιαστή παρέχουν οι συγγραφείς Shackle (1951), Wright (1956), και Archer (1977). Αν και συγγραφείς, όπως ο Ρίγου (1929) και ο Mund (1930), είχαν εξερευνήσει πολλά από τα ουσιαστικά στοιχεία της ανάλυσης του πολλαπλασιαστή στη δεκαετία του '30, ωστόσο, καταλυτικές ήταν οι εργασίες του R.F Kahn (1931) και του J.M Keynes (1933), οι οποίοι εισήγαγαν το θεωρητικό πλαίσιο πάνω στο οποίο μέχρι σήμερα στηρίζονται όλα τα σύγχρονα μοντέλα των πολλαπλασιαστών. Αυτή η συνεισφορά για την ανάπτυξη της θεωρίας των πολλαπλασιαστών, είχε ως αποτέλεσμα τα ονόματα του Kahn και του Keynes να είναι απόλυτα συνδεδεμένα με το εννοιολογικό και μεθοδολογικό πλαίσιο αυτών.

Στόχος της εισήγησης είναι να εντοπιστούν οι δυνατότητες και οι περιορισμοί της ανάλυσης των τουριστικών πολλαπλασιαστών σε περιφερειακό επίπεδο και να γίνει κριτική αξιολόγηση αυτών με βάση τις διεθνείς εμπειρικές έρευνες.

1. Κατηγορίες τουριστικών πολλαπλασιαστών

Οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές παρέχουν τη δυνατότητα στους ερευνητές να εκτιμήσουν τις άμεσες, έμμεσες και επαγωγικές επιδράσεις ή συνέπειες που προκαλούνται στην τουριστική οικονομία μιας περιοχής από μια μονάδα πρόσθετης τουριστικής δαπάνης.

Οι *άμεσες τουριστικές συνέπειες* (direct tourism effects) μιας μεταβολής στην τελική τουριστική ζήτηση επέρχονται από μια πρόσθετη μονάδα τουριστικής δαπάνης και έχουν επιδράσεις σε όλο το κύκλωμα της τουριστικής οικονομίας. Οι άμεσες τουριστικές συνέπειες σχετίζονται με τον «πρώτο γύρο αποτελεσμάτων» της τουριστικής δαπάνης και αφορούν την άμεση μεταβολή στο εισόδημα, στην παραγωγή στην απασχόληση κ.λπ.

Οι *έμμεσες τουριστικές συνέπειες* (indirect tourism effects) σχετίζονται με τις ανάγκες της τουριστικής βιομηχανίας να κάνει αγορές και από άλλους κλάδους της οικονομικής

δραστηριότητας προκειμένου να παράγει συγκεκριμένες ποσότητες τουριστικών αγαθών ή υπηρεσιών.

Οι *επαγωγικές τουριστικές συνέπειες* (induced tourism effects) σχετίζονται με τα επιπρόσθετα αποτελέσματα της τουριστικής δαπάνης στην περιφερειακή / τοπική οικονομία, που είναι η δημιουργία επιπρόσθετου εισοδήματος, μισθών, ημερομισθίων, κερδών, ενοικίων και τόκων, πέραν αυτών που δημιουργούνται στον πρώτο και δεύτερο γύρο αποτελεσμάτων της τουριστικής δαπάνης.

Η αναπτυξιακή συμβολή της τουριστικής δαπάνης εκτιμάται με τον υπολογισμό των παρακάτω κατηγοριών τουριστικών πολλαπλασιαστών (Ryan 1991:76, Witt-Brooke-Buckley 1991: 15, Lickorish-Jenkins 2004: 107):

Τον *πολλαπλασιαστή τουριστικής παραγωγής* (Output tourism multiplier) που μετρά την επιπλέον παραγωγή (πρωτογενή και δευτερογενή) που δημιουργείται στην τουριστική οικονομία από μία μονάδα πρόσθετης τουριστικής δαπάνης.

Τον *πολλαπλασιαστή τουριστικού εισοδήματος* (income tourism multiplier) που δείχνει το ποσό του πρόσθετου τουριστικού εισοδήματος που δημιουργείται σε μια οικονομία, ως αποτέλεσμα μιας αύξησης στην αρχική τουριστική δαπάνη που σχετίζεται με τις αλλαγές στα πραγματικά επίπεδα τουριστικής παραγωγής. Ο πολλαπλασιαστής του τουριστικού εισοδήματος υπολογίζεται από το λόγο των μεταβολών στην παραγωγή, στην απασχόληση και στα δημόσια έσοδα από την αρχική αύξηση της τουριστικής δαπάνης.

Τον *πολλαπλασιαστή τουριστικής απασχόλησης* (employment tourism multiplier) που δείχνει τη σχέση μεταξύ μιας πρόσθετης τουριστικής δαπάνης και του αριθμού των νέων θέσεων εργασίας (άμεση ή έμμεση απασχόληση) που δημιουργούνται στην τουριστική οικονομία.

Ο *πολλαπλασιαστής τουριστικών πωλήσεων ή συναλλαγών* (sales or transaction tourism multiplier) που μετρά τον επιπλέον εμπορικό κύκλο εργασιών (πρωτογενή και δευτερογενή) ο οποίος δημιουργείται από μια μονάδα πρόσθετης τουριστικής δαπάνης.

Ο *πολλαπλασιαστής των δημοσίων τουριστικών εσόδων* (government revenue tourism multiplier) που μετρά τα επιπλέον καθαρά δημόσια έσοδα (πρωτογενή και δευτερογενή) τα οποία δημιουργούνται από μια μονάδα πρόσθετης τουριστικής δαπάνης. Ο υπόψη πολλαπλασιαστής εκφράζεται σε όρους καθαρών ή ακαθάριστων εσόδων.

Ο *πολλαπλασιαστής των τουριστικών εισαγωγών* (import tourism multiplier) που μετρά την αξία των εισαγόμενων αγαθών και υπηρεσιών (πρωτογενών και δευτερογενών) τα οποία δημιουργούνται από μια μονάδα πρόσθετης τουριστικής δαπάνης.

2. Μέθοδοι εκτίμησης των τουριστικών πολλαπλασιαστών σε περιφερειακό επίπεδο

Υπάρχουν τέσσερις βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση των επιδράσεων των τουριστικών δαπανών. Αυτές είναι τα μοντέλα του Keynes, τα μοντέλα εισροών – εκροών του Leontief, τα μοντέλα οικονομικής βάσης και τα ad hoc μοντέλα. Αναλυτικότερα:

2.1. Τα Μοντέλα του Keynes

Τα μοντέλα του Keynes βασίζονται στην άποψη ότι μια μεταβολή (αύξηση ή μείωση) της επενδυτικής δαπάνης ή της δημόσιας δαπάνης στην οικονομία προκαλεί πολλαπλασιαστικές επιδράσεις (αυξητικές ή μειωτικές) στο εθνικό προϊόν και το εθνικό εισόδημα, γιατί την αρχική αύξηση ή μείωση της δαπάνης ακολουθούν και άλλες φάσεις αυξήσεων ή μειώσεων, οι οποίες όμως γίνονται συνεχώς μικρότερες. Τα παραπάνω ισχύουν και στην περίπτωση της τουριστικής οικονομίας.

Η τιμή του τουριστικού πολλαπλασιαστή υπολογίζεται από τη σχέση των εξωγενών δαπανών (π.χ. τουριστικές επενδύσεις, δημόσιες τουριστικές δαπάνες) προς το ποσοστό διαρροών (π.χ. τουριστικές αποταμιεύσεις, τουριστικής εισαγωγές) της τουριστικής οικονομίας.

Επισημαίνεται ότι ο κενύσιανός τουριστικός πολλαπλασιαστής σε αυτή τη μορφή αγνοεί τις αλληλεξαρτήσεις και διαρροές που γίνονται κατά τη διάρκεια των διαδοχικών γύρων της τουριστικής δραστηριότητας. Παρόλο που το μοντέλο είναι απλό και σαφές και θέτει τη βάση για την εκτίμηση πολλών από τα πιο πρόσφατα μοντέλα τουριστικών πολλαπλασιαστών σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, όμως δεν δίνει αξιόπιστα αποτελέσματα σε αυτή τη μορφή. Κι' αυτό γιατί υπάρχουν διάφορα μειονεκτήματα που σχετίζονται με τον υπόψη πολλαπλασιαστή (Fletcher 1999:10). Το μειονέκτημα είναι ότι το σύστημα γενικής ισορροπίας του Keynes που υιοθετεί την συναθροιστική προσέγγιση, η οποία υποθέτει απλουστευμένα ότι όλοι οι τομείς της οικονομίας υπόκεινται στην ίδια οριακή ροπή για κατανάλωση και στην μέση ροπή για κατανάλωση, ανεξάρτητα από τις δαπάνες της τελικής ζήτησης. Παρομοίως, θεωρεί ότι υπάρχουν μέσες τάσεις εισαγωγών και επενδύσεων που εφαρμόζονται σε όλους τους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας.

2.2. Τα Μοντέλα Εισροών - Εκροών

Τα μοντέλα εισροών - εκροών είναι ένα μέσο ανάλυσης των διακλαδικών ή διατομεακών σχέσεων στην παραγωγική διαδικασία της οικονομίας μιας περιοχής. Η ανάλυση εισροών - εκροών, που στηρίζεται τα υπόψη μοντέλα, θεμελιώνεται πάνω στην πεποίθηση ότι παραγωγικός τομέας της οικονομίας μπορεί να διαιρεθεί σε ένα αριθμό ομοιογενών κλάδων παραγωγής και ότι η ακαθάριστη αξία παραγωγής ενός κλάδου ισούται με τη συνολική ζήτηση του προϊόντος του κλάδου (WTO, αχρον:25-27). Η δομή ενός τυπικού πίνακα εισροών - εκροών ξεκινάει με την κατασκευή του πίνακα των διακλαδικών ή ενδιάμεσων συναλλαγών (inter-industry transaction flows). Αυτός δείχνει τις πωλήσεις σε χρήματα της συνολικής παραγωγής ενός κλάδου προς τους άλλους κλάδους και προς την τελική ζήτηση, τις επενδύσεις, τους φόρους και τις εξαγωγές. Στις γραμμές του πίνακα αναπαρίστανται οι πωλήσεις κατά κλάδο προς τους άλλους κλάδους, με τον κλάδο που ικανοποιεί την τελική ζήτηση να βρίσκεται στο πάνω μέρος των στηλών. Διαβάζοντας τις στήλες προς τα κάτω, φαίνεται πόση εισροή απαιτεί κάθε κλάδος από τους υπόλοιπους.

Το παραπάνω μοντέλο εκτίμησης των τουριστικών πολλαπλασιαστών έχει και τα μειονεκτήματά του (Archer 1977, Milne 1987 Cooper et. al. 1993:123-124, Gartner 2001:114-115). Το μοντέλο υποθέτει γραμμικές παραγωγικές λειτουργίες, με την έννοια ότι κάθε μεταβολή στη ζήτηση αντιμετωπίζεται με τη μεταβολή κατά την τρέχουσα αναλογία των υπάρχοντων σχέσεων αγορών - προμηθειών με συμμετοχή των ίδιων κλάδων και επιχειρήσεων. Αυτό δημιουργεί προβλήματα, ιδίως όταν η προσφορά κάποιου τουριστικού αγαθού είναι περιορισμένη. Επίσης, κάθε πρόσθετο τουριστικό εισόδημα που προκύπτει από την αύξηση της τελικής τουριστικής ζήτησης, διατίθεται με την ίδια αναλογία στις ίδιες προμήθειες, με την ίδια κατανομή μεταξύ εισαγωγών και τοπικών αγορών. Αυτό είναι ανάλογο με την υπόθεση της γραμμικής παραγωγής. Ακόμα, οι διακλαδικές σχέσεις μεταβάλλονται σημαντικά με την πάροδο του χρόνου. Οι τουριστικές δαπάνες μπορεί να μην αντιστοιχούν στα αγαθά, όπως αυτά έχουν ταξινομηθεί στους πίνακες εισροών-εκροών. Τέλος, τα περισσότερα μοντέλα αυτού του είδους είναι στατικά και δεν αναγνωρίζουν τη χρονική υστέρηση μεταξύ της αρχικής τουριστικής δαπάνης και των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων.

2.3. Τα Μοντέλα Οικονομικής Βάσης

Η θεωρητική αυτή προσέγγιση αναγνωρίζει ότι οι επιχειρήσεις και οι κλάδοι μπορούν να πωλούν τα αγαθά τους τόσο σε τοπικές αγορές όσο και να τα εξάγουν. Για κάθε κλάδο στην περιοχή, οι εκροές, οι αμοιβές και η απασχόληση χωρίζονται μεταξύ των βασικών (εξαγωγικών) και των μη βασικών (τοπικών) αγορών. Ο υπολογισμός του πολλαπλασιαστικού οικονομικής βάσης γίνεται με τη χρήση δεδομένων εισοδήματος. Όμως, όταν αυτά δεν είναι διαθέσιμα, τότε χρησιμοποιούνται δεδομένα απασχόλησης. Στην περίπτωση αυτή διακρίνουμε την συνολική

απασχόληση μιας περιφέρειας στο τμήμα εκείνο που παράγει αγαθά για εξαγωγές (βασική απασχόληση) και στο τμήμα που παράγει αγαθά για τοπική κατανάλωση (μη βασική απασχόληση). Υπολογίζεται η συνολική απασχόληση (T) στην περιοχή που είναι το άθροισμα της απασχόλησης στο βασικό τομέα (B) και της απασχόλησης στον μη βασικό τομέα (N). Στην προσέγγιση αυτή υποθέτουμε ότι το προϊόν του βασικού τομέα καθορίζεται από την επίδοση της τοπικής οικονομίας στο σύνολό της, ενώ η επίδοση του βασικού τομέα εξαρτάται από παράγοντες εξωγενείς προς την τοπική οικονομία (McCann 2002:222-223, Λαγός 2006:60-63). Έτσι, έχουμε $N=nT$, όπου n είναι ένας συντελεστής μεταξύ του μηδενός και του 1, που αντιπροσωπεύει την ευαισθησία της δημιουργίας απασχόλησης στο μη βασικό τομέα, σε σχέση με το συνολικό επίπεδο της απασχόλησης που δημιουργείται στην περιοχή.

Το πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι αυτή είναι απλή και αξιοποιεί δεδομένα που είναι εύκολα διαθέσιμα ακόμα και σε μικρή κλίμακα. Τα μειονεκτήματα περιλαμβάνουν τη συχνά υποκειμενική κατανομή μεταξύ βασικών και μη βασικών κλάδων, την υπόθεση ότι όλες οι μορφές εξαγωγών έχουν την ίδια πολλαπλασιαστική επίδραση και την υπόθεση ότι η ανάπτυξη σε μια περιοχή εξαρτάται πρώτιστα από τις εξαγωγές. Υπάρχουν ακόμα μια πληθώρα από μεταβλητές που δεν εξετάζονται από το μοντέλο.

2.4. Τα AD HOC Μοντέλα

Οι ήταν οι πρώτοι που υιοθέτησαν τη μεθοδολογική προσέγγιση του κεϋνσιανού πολλαπλασιαστή για τον υπολογισμό των συνολικών επιδράσεων των τουριστικών δαπανών σε μία περιοχή. Ανέπτυξαν ένα μοντέλο που το ονόμασαν Ad Hoc μοντέλο επειδή αναπτύχθηκε μεμονωμένα για κάθε περιοχή μελέτης.

Το Ad Hoc μοντέλο επικεντρώνεται (Archer και Owen 1971) στο εισόδημα που δημιουργείται σε μια περιοχή, λόγω μιας αρχικής μεταβολής της τουριστικής δαπάνης. Το μοντέλο απαιτεί ένα μεγάλο αριθμό δεδομένων που θα πρέπει να συγκεντρωθούν μέσω πρωτογενούς έρευνας. Εκτός από τα οικονομικά δεδομένα για το εισόδημα που δημιουργείται από τις τουριστικές δαπάνες σε κάθε κατηγορία τουριστικής επιχείρησης, απαιτείται και συλλογή στοιχείων για την κατανομή των δαπανών των μόνιμων κατοίκων μεταξύ των διαφόρων επιχειρήσεων, καθώς και για το ποσοστό των δαπανών που λαμβάνουν χώρα μέσα και έξω από την τοπική οικονομία.

Με βάση τη βιβλιογραφία, δεν είναι σαφές πως εκτιμάται το έμμεσο εισόδημα που παράγεται από τις δαπάνες σε κάθε κατηγορία επιχειρήσεων. Οι Liu και Var (1982) δίνουν μια λύση, χρησιμοποιώντας μια μήτρα εισροών - εκροών για των υπολογισμό του άμεσου και του έμμεσου εισοδήματος. Από την άλλη πλευρά, το Ad Hoc μοντέλο είναι κατάλληλο για περιοχές όπου η κατασκευή μεμονωμένων μοντέλων εισροών - εκροών έχει αυξημένο κόστος ή είναι μη πρακτική.

3. Εφαρμογές της ανάλυσης των τουριστικών πολλαπλασιαστών σε περιφερειακό επίπεδο

Στην τουριστική έρευνα έχουν κατασκευαστεί αρκετά υποδείγματα, τα οποία στηριζόμενα στο θεωρητικό υπόβαθρο της κεϋνσιανής αντίληψης των πολλαπλασιαστών, εκτιμούν, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, τις επιδράσεις της τουριστικής δαπάνης στα σημαντικότερα μακροοικονομικά μεγέθη της τουριστικής οικονομίας (Clement 1961, Archer and Owen 1971, Richards 1972, Bryden 1973).

Στον πίνακα 1 παρουσιάζονται μία σειρά από πολλαπλασιαστές τουριστικού εισοδήματος, οι οποίοι καλύπτουν διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές.

Τα παραδείγματα αυτά δείχνουν ότι όσο μικρότερη είναι μια περιοχή και κατά συνέπεια, όσο λιγότερο ανεπτυγμένη, τόσο μικρότερος τείνει να είναι ο πολλαπλασιαστής τουριστικού εισοδήματος. Οι εθνικοί πολλαπλασιαστές τουριστικού εισοδήματος σπάνια υπερβαίνουν το 2, ενώ οι αντίστοιχοι περιφερειακοί πολλαπλασιαστές είναι πάντα μικρότεροι (κοντά στο 0.5). Οι πολλαπλασιαστές τουριστικού εισοδήματος εξαρτώνται άμεσα από την περιοχή και κατά

συνέπεια δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν αλλού, ακόμα και αν οι περιοχές έχουν παρόμοια οικονομικά χαρακτηριστικά. Ωστόσο, οι τιμές αυτές αποτελούν ένα καλό μέτρο σύγκρισης για τους μελετητές - ερευνητές κατά τον υπολογισμό των νέων τουριστικών πολλαπλασιαστών.

Πίνακας 1. Πολλαπλασιαστές τουριστικού εισοδήματος διαφόρων περιοχών του Κόσμου.

Περιοχές	Πολλαπλασιαστής τουριστικού εισοδήματος
<i>Ανεπτυγμένες Χώρες</i>	
Τουρκία	1,96
Ηνωμένο Βασίλειο	1,73
Ιρλανδία	1,72
Αίγυπτος	1,23
<i>Νησιωτικά Κράτη</i>	
Τζαμάικα	1,23
Κύπρος	1,14
Φίτζι	0,65
Ισλανδία	0,64
<i>Ευρύτερες Περιοχές</i>	
Χαβήη	0,90 - 1,30
Μισούρι	0,88
ΝΔ Γουαϊόμινγκ	0,39 - 0,53
<i>Μικρά Κράτη και Περιοχές</i>	
Μητροπολιτική περιοχή Βικτώριας (CA)	0,50
Νήσος Skye, UK	0,25 - 0,41
Γουίντσεστερ, UK	0,19

Αντίθετα, οι πολλαπλασιαστές τουριστικής παραγωγής και απασχόλησης έχουν τιμές μεγαλύτερες. Για παράδειγμα, ο πολλαπλασιαστής τουριστικής παραγωγής είναι 1,16 στην περιφερειακή οικονομία της Μ. Βρετανίας και 3,198 για το σύνολο της οικονομίας της Τουρκίας. Αντίστοιχα οι τυποποιημένοι πολλαπλασιαστές τουριστικής απασχόλησης κυμαίνονται από 1,67 έως 4,61 (Τζαμάικα) και εκφράζονται σε χιλιάδες δολάρια εσόδων για τη δημιουργία μιας θέσης απασχόλησης (Cooper et. al. 1993:124-126).

Ειδικότερα, στην Ελλάδα έχουν γίνει δύο μελέτες (Παπαδόπουλος 1964 και Suits 1965) για το σύνολο των οικονομικών επιπτώσεων του τουρισμού, καθώς και μια μελέτη για την περιφέρεια της Κρήτης (Basil 1964) για την εκτίμηση των επιπτώσεων του τουρισμού από την εκτέλεση του προγράμματος ανάπτυξής της. Παρά το γεγονός ότι οι παραπάνω μελέτες έγιναν στο χρονικό διάστημα 1964-1965, παρατηρούμε ότι υπάρχει σημαντική απόκλιση μεταξύ του μεγέθους των εκτιμώμενων τουριστικών πολλαπλασιαστών εισοδήματος. Τουτό οφείλεται στη μέθοδο που χρησιμοποίησαν οι μελετητές. Ο Suits χρησιμοποίησε οικονομετρικό υπόδειγμα για την εκτίμηση του τουριστικού πολλαπλασιαστή, ενώ οι Παπαδόπουλος και Basil στηρίχθηκαν στα αποτελέσματα των εργασιών των εμπειρογνομώνων του Οίκου Checchi and Company για τις δυνατότητες ανάπτυξης ορισμένων περιοχών της Απω Ανατολής και του Ειρηνικού (U.S. Department of Commerce: The future of Tourism in the Pacific and the Far East, June 1961, U.S. Government Printing Office, Washington 25, D.C.), απ' όπου υιοθέτησαν τους πολλαπλασιαστές εισοδήματος αντίστοιχα, ο μεν Παπαδόπουλος για το σύνολο της χώρας, ο δε Basil για την περιοχή της Κρήτης. Συγκεκριμένα, ο Παπαδόπουλος (1964:232) εκτίμησε τον τουριστικό πολλαπλασιαστή εισοδήματος σε 1,35 και ο Basil (1964:110) σε 4,0.

Η εκτίμηση του Suits (1965) για τον πολλαπλασιαστή τουριστικής δαπάνης, με βάση οικονομετρικό υπόδειγμα της ελληνικής οικονομίας, έδωσε τιμή περίπου 1,2 που θεωρείται μάλλον χαμηλή. Μια άλλη εκτίμηση του ΚΕΠΕ με βάση το μακροοικονομικό υπόδειγμα ΚΕΠΕ-LINK (ΜΥΚΛ) και με βάση τα οικονομικά δεδομένα του 1990, ο πολλαπλασιαστής τουριστικού εισοδήματος εκτιμήθηκε σε 1,9. Με το ίδιο υπόδειγμα, ο Κουζέλης (1997:103) εκτίμησε τον

πολλαπλασιαστή τουριστικού εισοδήματος σε 2,184 που αποτελεί και το άνω όριο της τιμής του.

4. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ανάλυση των τουριστικών πολλαπλασιαστών είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για τον τουριστικό σχεδιασμό. Παρόλα αυτά, η ερμηνεία των τιμών των διαφόρων τουριστικών πολλαπλασιαστικών που προκύπτουν από τα διάφορα μοντέλα, τα οποία εκτιμούνται με οικονομικά δεδομένα από διαφορετικές περιοχές του κόσμου, πρέπει να γίνεται με μεγάλη προσοχή για να αποφευχθούν παραπλανητικές θεωρήσεις ή εκτιμήσεις. Η επιλογή του καταλληλότερου μοντέλου βρίσκεται ανάμεσα στα μοντέλα *ad hoc* και στα μοντέλα που προκύπτουν από την ανάλυση εισροών-εκροών. Αυτή η επιλογή, συνήθως, καθορίζεται, από τον προϋπολογισμό της έρευνας και από την ειδίκευση των ερευνητών.

Οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές μπορούν να εκτιμηθούν για μια χώρα ως σύνολο, για μια περιοχή της χώρας ή ακόμα και για μια τοπική κοινωνία. Γενικά, το μέγεθος της οικονομίας είναι δυνατό να επηρεάσει το μέγεθος του πολλαπλασιαστή. Για παράδειγμα, ο πολλαπλασιαστής του τουριστικού εισοδήματος είναι πιθανό να είναι πολύ μεγαλύτερος σε μια μικρή περιοχή παρά σε μια χώρα. Αυτό δικαιολογείται από την υψηλότερη αναλογία αγαθών και υπηρεσιών που είναι αναγκαία να εισαχθούν στην περιοχή (δηλ. έχουμε μικρότερες διαρροές εισαγωγών στην οικονομία της χώρας παρά της περιοχής) ως αποτέλεσμα της αρχικής αύξησης στην τουριστική δαπάνη. Επίσης, μια μικρής έκτασης οικονομική δραστηριότητα εντός περιοχής είναι δυνατό να οδηγήσει σε ένα μικρό μέγεθος εμπορίας που λαμβάνει χώρα μεταξύ αυτών των δραστηριοτήτων και συνεπώς να έχουμε μια μικρή τιμή για τον πολλαπλασιαστή της περιοχής (δηλ. δεν έχουμε διαρροές στην οικονομία της περιοχής). Επισημαίνεται ότι πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί όταν κάνουμε συγκρίσεις των πολλαπλασιαστών μεταξύ διαφόρων χωρών, γιατί μπορεί να μας οδηγήσουν σε παραπλανητικές συγκρίσεις.

Τέλος, από πολλούς συγγραφείς και ερευνητές (Ζαχαράτος 1985, 1999:126-128 Cooper et. al. 1993:123-124) έχει ασκηθεί έντονη κριτική ως προς το μέγεθος των διαφόρων κατηγοριών πολλαπλασιαστών, που δεν μπορεί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους, λόγω μεθοδολογικών σφαλμάτων, ποσοτικών μεγεθών (π.χ. άμεσων και έμμεσων εισαγωγών) και του επιπέδου ανάπτυξης κάθε περιοχής, που αναιρούν σε μεγάλο βαθμό τη χρησιμότητά τους ως αξιόπιστων εργαλείων που θα προσδιορίσουν και θα αξιολογήσουν το ρόλο και τη σημασία του τουρισμού στην περιφερειακή οικονομία.

Βιβλιογραφία

Archer B.H., (1977), "Tourism Multipliers: The State of the Art". Occasional Papers in Economics 11. University of Wales Press: Bangor.

Archer, B.H., Owen, C. (1971), "Towards a tourist regional multiplier", *Regional Studies*, 5: 289-294.

Basil F. (1964), "Κρήτη: Μελέτη Τουριστικής Αναπτύξεως". Τόμοι Α,Β,Γ,Δ. Αθήνα.

Bogehot, W.. (1882) in Wright, A.U., 1956, "The genesis of the multiplier theory".

Bryden J. (1973), "Tourism and Development: A Case Study of the Commonwealth Caribbean". Cambridge University.

Clement H.G., (1961), "The Future of tourism in the Pacific and Far East". A Report Prepared by Checchi and Company Under Contract with the United States Department of Commerce and Co-Sponsored by the Pacific Area Travel Association.

Cooper C., Fletcher J., Gilbert D. and Wanhill S. (1993), "Tourism: Principles & Practice". Pitman Publishing.

Fletcher J. (1999), "Input – Output Models". In Economic and Management Methods for Tourism and Hospitality Research, Edited by Thomas Baum and Ram Mudambi, John Wiley &

Sons Ltd, pp.7-24.

Gartner W. (2001) "Τουριστική Ανάπτυξη: Αρχές, Διαδικασίες και πολιτικές". (επιμέλεια Μ. Κορρές – Σ. Δρακόπουλος). Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ. Αθήνα.

Kahn, R.F., (1931), "The relation of home investment to employment", *Economic Journal*, 41: 173-198.

Keynes, J.M., (1933), "The multiplier", *New Statesman and Nation*, April, pp. 405-407.

Lickorish L., Jenkins C. (2004), "Μια Εισαγωγή στον Τουρισμό". Εκδόσεις Κριτική. Αθήνα.

Liu J. and T. Var (1982), "Differential Multipliers for the Accommodation Sector.", *International Journal of Tourism Management*. 3(3). pp. 117-87.

McCann Ph. (2002), "Αστική και Περιφερειακή Οικονομική". Εκδόσεις Κριτική. Αθήνα.

Milne S. (1987) "The Economic Impact of Tourism in the Cook Islands". University of Auckland.

Mund, V. A. (1930), "Prosperity reserves of public works", *Annals of American Academy of Political and Social Science*, Vol. 149, pp. 16.

Murphy P. (1985), "Tourism-A Community Approach". Methuen, New York.

Pigou, A. C., (1929), "The monetary theory of the trade cycle", *Economic Journal*, 39: 183-194

Richards G. (1972), "Tourism and the Economy: An Examination of Methods for Evaluating the Contribution and Effects of Tourism in Economy". Unpublished Thesis. University of Surrey, Guilford, England.

Ryan Ch. (1991), "Recreational Tourism: A Social Science Perspective". Routledge.

Shackle, G.L.S. (1951), "Twenty years on: a survey of the theory of the multiplier", *Economic Journal*, Vol. 61, pp. 241-260.

Suits D. (1965), "An Econometric Model of the Greek Economy". C.P.E.R.: Athens.

Witts S., Brooke M., Buckley P. (1991), "The Management of International Tourism", London. Unwin Hyman.

World Tourism Organization (αχρονολόγητο), "Tourism's place in the input - output: Tables of the national economy". W.T.O., Madrid/Spain.

Wright, A.U., (1956), "The genesis of the multiplier theory". *Oxford Economic Papers*, 8: 181-193.

Ζαχαράτος Γ. (1986), "Η τουριστική κατανάλωση: Μέθοδοι υπολογισμού και η χρησιμότητα της για την έρευνα των επιδράσεων του τουρισμού στην εθνική οικονομία". Μελέτες 25, Εκδόσεις ΚΕΠΕ, Αθήνα.

Ζαχαράτος Γ. (1999), "Οικονομική του τουρισμού και οργάνωση των τουριστικών ταξιδιών". ΕΑΠ.

Κουζέλης Α. (1997), "Επιπτώσεις της Συναλλαγματικής Πολιτικής στις πρόσφατες επιδόσεις του τουριστικού τομέα". Ι.Τ.Ε.Π. Μελέτες: 1. Αθήνα.

Λαγός Δ. (2006), "Θεωρίες Περιφερειακής Οικονομικής Ανάπτυξης". Εκδόσεις Κριτική. Αθήνα.

Παπαδόπουλος Λ. (1964.), "Επίδραση της Τουριστικής Δαπάνης επί των κυριότερων Οικονομικών Μεγεθών". Επιθεώρηση Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών. Τεύχη 3-4.